

OSMANLI KURULUŞ DÖNEMİNDE DEVLET

NURDAN ŞAFAK*

Batı Anadolu'da küçük bir beylik olarak ortaya çıkan Osmanlı Beyliği'nin bir dünya devleti haline gelerek altı asra yakın bir zaman hüküm sürmesi tarihçilerin zihinlerini meşgul eden bir sorunsaldır. Daha önce Osmanlı vekayinâmelerinde de sorulan bu soru, XX. yüzyılın başından itibaren Gibbons ile modern tarih yazımında gündeme girmiş, Fuad Köprülü ile devam etmiş ve 1990'lardan sonra ise tarihçilerin tekrar ilgisini çekmeyi başarmıştır. Hâlâ çözülememiş bir muamma olan Osmanlı kuruluş dönemi ve beylikten devlete ya da bir diğer tanımlamayla imparatorluğa giden süreç, bu çalışmanın konusudur.

Bu makalede Osmanlı kuruluş dönemini anlatan birincil kaynaklardan XV. yüzyılda yazılan *Âşık Paşazade Tarihi*¹ ile birlikte XIV. yüzyılda telif edilen² Ahmedî'nin *Tarih ve İskendernâme*'si ve daha geç döneme ait Osmanlı siyasetname literatürünün ilk örnekleri sayılan *Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ*³, *Murâd-Nâme*, *Kabusnâme*⁴ ve *Garib-nâme*⁵ gibi eserler esas alınarak, kuruluş döneminde devletten ne anlaşılıyordu. Beylikten devlet⁶ olma sürecine nasıl geçildi, devleti kuran unsurlar nelerdi, devlet nasıl teşkilatlandı ve büyüdü, en önemlisi de devleti temsil eden sultan ve reaya arasındaki ilişkiler nasıldı, sultan kendisini nasıl tanımlar ve konumlandırır, devletin temel stratejisi ve amacı ne idi ve benzeri sorulara cevap aranacaktır.

* Yrd. Doç. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakfı Üniversitesi, Tarih Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE, nurdansafak@hotmail.com. Makaleyi okuyarak eleştiri ve öneride bulunan Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu, Dr. Ayşe Aksu, Yrd. Doç. Dr. Nalan Turna ve Gülçin Tunalı Koç'a şükran borçluyum.

¹ *Âşık Paşazade, Osmanlıların Tarihi*, haz. Kemal Yavuz -M. A. Yekta Saraç, K Kitaplığı, İstanbul 2003.

² *Bedr-i Dilşad'ın Murâd-Nâmesi*, haz. Adem Ceyhan, MEB Yayınları, İstanbul 1997.

³ Şeyhoğlu, *Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ*, haz. Kemal Yavuz, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1991.

⁴ *Kabusnâme*, yay. haz. Orhan Şaik Gökyay, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları, 1973.

⁵ *Âşık Paşa, Garib-nâme*, I/1, haz. Kemal Yavuz, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul 2000.

⁶ Devlet kavramı için bkz. F.Rosenthal, "Dawla", *EL*, II, Leiden 1965, s. 177-178.

Osmanlı kuruluş dönemiyle ilgili öne sürülen tezlerde iki husus dikkat çeker. Tartışmacıların bir kısmı Osmanlı Devleti'ni kuranların kökenlerini ve ne zaman Anadolu'ya geldikleri meselesini ana problem olarak görüp, acaba beyliği kuran Türkler Oğuzların hangi koluna mensuptular sorusu etrafında tartışmayı sürdürür⁷. İkinci önemli tartışma ise, Batı Anadolu'da Osmanlı Beyliği'ni kuranlar Müslüman mıydı yoksa sonradan mı Müslümanlaştılar sorusu etrafında gelişir. Ancak bu çalışmada bu iki sorudan ziyade bizce öncelikli ve temel soru olması gereken Osmanlı Beyliği diğer beylikler arasından nasıl öne çıktı sorusu, merkeze alınarak konu incelenecektir.

İlk olarak Gibbons⁸ daha sonra ise Paul Wittek⁹ ve Fuad Köprülü tarafından Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemiyle ilgili çeşitli tezler ileri sürülmüştür. Gazeteci kökenli Gibbons'un kitabının 1916'da yayınlanmasıyla birlikte Osmanlı Devleti'nin kuruluşuyla ilgili tezleri tartışmaya başlanmıştır. Gibbons'un Osman Bey ve aşiretinin müşrik Türkler olduğu ve Müslüman bir çevreye geldikten sonra Müslüman oldukları ve Hıristiyanları da zorla Müslüman yaparak yeni bir Osmanlı ırkı/kavmi meydana getirdikleri böylece Osmanlı Devleti'nin oluşmaya başladığı "oryantalistik" iddiası, Köprülü başta olmak üzere konunun uzman tarihçileri tarafından şiddetle reddedilmiştir. Gibbons'un Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu sadece dinî sebeplerle izah etmesi ve yeni dinin yeni bir ırk meydana getirdiğine inanması, ırk ve kavim kavramlarını karıştırmakla itham edilmesine yol açmıştır. Yine bu iddianın devamı olarak Türk ve Osmanlı kelimelerinin birbirinden ayrı karakterlere sahip olduğu tezi ise, Osmanlı kelimesinin tıpkı Selçuklu gibi bir hanedan adı olduğu hatırlatılarak çürütülmüştür. Çünkü kuruluş döneminde beyliğin adı olan Osmanlı, öncelikle hanedan adıydı. Nitekim Ahmedî, Osmanlılar için Âl-i Osman tabirini kullanmaktadır ve eserinin adı *Dâstân ve Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osman*'dır¹⁰. *Âl-i Osman* tabirinin yerini XV ve XVI. yüzyıllarda toprakların genişlemesiyle birlikte dinî ve etnik çeşitliliğin artmasına paralel olarak *Devlet-i Âliyye* kavramı almıştır.

⁷ Fuad Köprülü, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, TTK Basımı, Ankara 1959; Feridun Emecen, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, Kitabevi, İstanbul 2003, s. 1-16. sayfalar arasında kuruluş teori ve tartışmalarına geniş yer verilmiştir.

⁸ Herbert Adam Gibbons, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, çev. Bülent Arı, haz. Mustafa Everdi, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 1998.

⁹ Paul Wittek, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu*, Şirket-i Mürettebiye Basımevi, İstanbul 1947.

¹⁰ Ahmedî, *Dâstân ve Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osmân*, neşreden. N. Atsız (Osmanlı Tarihleri I içinde, s. 1-35), İstanbul 1949.

Bunun yanı sıra kuruluş döneminde Osmanlı nüfusunun artması meselesi de bu tartışmalarda öne çıkan bir diğer konudur. Bilindiği gibi 1071 Malazgirt Zaferi Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında milat kabul edilir. Daha sonra Moğol istilâları Anadolu'ya göçleri hızlandırmış ve nüfusun Batı'ya doğru yoğunlaşmasına neden olmuştur. Dolayısıyla bu tartışmalarda Gibbons'ın nüfus artışını yerli Rum nüfusun Müslümanlaşmasıyla açıklaması ve bunu çok yoğun bir olay gibi göstermesi yanlıdır. Hele ki Balkanlar'daki fetihlerin de zorla İslamlaştırma ve Rum/Slav çocuklarının devşirilmesiyle izah edilmesi, devşirme sisteminin tam anlamıyla XV. yüzyıldan sonra uygulamaya konulduğu düşünüldüğünde anlamsız kalır.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemini aydınlatmak için bir diğer önemli mesele de gaza ve onun çevresinde gelişen olayları değerlendirmektir. İlk defa Paul Wittek tarafından 1938'de ortaya atılan, Osmanlı Devleti'nin gaza düşüncesiyle hareket ettiği tezi uzun süre tartışılmıştır. Ancak daha sonra gelen bazı tarihçilerden mesela Lindner, ısrarla gazanın Osmanlı tarihinde önemsiz bir yer tuttuğunu, gaza gibi dışlayıcı bir öğretiyi aşiret gibi kapsayıcı bir toplumsal örgütlenmenin aynı toplumda etkin olup gelişemeyeceğini idda etmiştir¹¹. Ona göre heterodoks bir ortamda gazanın birinci amaç olması mümkün değildir. Bu paralelde devam eden bir diğer iddiası da Ahmedî ile başlayan Osmanlı kroniklerinin Osmanlı tarihine ilişkin gerçekleri meşrulaştırmaya çalıştıklarıdır¹². Lakin bu görüş de fazlasıyla kurgusal ve modern bakış açısının bir ürünü olarak değerlendirilebilir. Lindner'e karşın Cemal Kafadar¹³ ve Feridun Emecen¹⁴ gibi tarihçiler kuruluş dönemi için gazanın çok önemli bir hareket kaynağı ve birinci saik olduğunu, ancak her şeyin sadece gaza ile açıklanamayacağını, gazanın yanı sıra coğrafi şartlar ve ganimet gibi iktisadî unsurların da önemli rol oynadığını iddia etmişlerdir. Cemal Kafadar ve Feridun Emecen'in bahsi geçen eserleri, kuruluş dönemiyle ilgili en kapsamlı çalışmalardır. Bu makale sadece devlet kavramını merkeze aldığından, muhteva itibarıyla söz konusu eserlerden ayrılmaktadır.

¹¹ Paul Rudi Lindner, *Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar*, çev. Müfit Günay, İmge Yayınları, Ankara 2000, s. 27-29.

¹² Lindner, *a.g.e.*, s. 27.

¹³ Cemal Kafadar, *Between Two Worlds*, University of California Pres, Berkeley 1995, s. 47 ve devamında gaza tartışmalarına geniş yer verilmiştir.

¹⁴ Feridun M. Emecen, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, Kitabevi, İstanbul 2003, s. 84-85.

Beylikten Devlete Geçiş Süreci

Osmanlı Beyliği'nin tarih sahnesine çıktığı XIII. yüzyılın sonunda Anadolu, Türkleşme ve İslamlaşma sürecini tamamlamış görünümdeydi. Bu dönemde Anadolu coğrafyasındaki siyasî duruma bakıldığında, Anadolu Selçuklu Devleti'ni parçalayan Moğol istilasının bir anlamda Türklerin tarihî seyrini değiştirdiği görülmektedir. İstiladan korkan Orta ve Doğu Anadolu'da yaşayan Türkmen boyları, Anadolu'nun Batısına doğru ilerledi ve Batı Anadolu'da Türkmen nüfusu arttı. Bu göç hareketi, tartışma konusu olan Batı Anadolu'daki nüfus artışını açıklar niteliktedir. Bu nüfusla birlikte Anadolu'ya gelen pek çok şeyh, derviş gibi maneviyat önderleri ile şehirli unsurlar, geldikleri Batı bölgelerinde mevcut şehir ve kasabalara yerleşerek iktisadî hayatın canlanmasını sağladılar. Selçuklu devlet geleneği içinde yarı göçebe hayat tarzı yaşayan gruplar iç düzende karışıklığa yol açmalarını için sınır boylarına sevk edilirken, Osmanlı Devleti ise yerleştirilen bu boy ve grupları daha küçük parçalara ayırmak suretiyle iskan etti.

Moğol istilasının Anadolu Selçuklu Devleti'nin otoritesini zayıflatmasıyla birlikte Anadolu'da Karamanlılar, Germiyanogulları, Aydınogulları, Karesi Beyliği gibi bazı Türk kuvvetleri görülmeye başlandı. Bu beylikler zannedildiği gibi Anadolu Selçuklularının hâkimiyetinin bitmesinden hemen sonra birden bire değil, otoritenin zayıflamaya başlamasıyla yavaş yavaş ortaya çıktı. Karamanogulları Selçuklu mirasına sahip çıkarak diğer beylikler arasında üstün bir yer kazandı; Karamanogullarının rakibi ise Germiyanogulları idi. Döneme ait kaynaklar, Germiyan Beyliği'nin oldukça güçlü bir siyasî teşekkül olduğunu, hatta Doğu Roma'nın da bu beyliğe yıllık vergi verdiğini belirtmektedirler¹⁵. Burada acaba neden Germiyan ya da Karaman Beyliği başarılı olmadı da Osmanlı Beyliği başarılı oldu sorusu sorulabilir. Kütahya bölgesine yerleşen Germiyanogulları Türk devlet anlayışının bir sonucu olarak topraklarını aile üyeleri arasında paylaştığından güçleri azalmış, eski nüfuz bölgelerinde Karesi, Aydınogulları, Saruhanogulları gibi beylikler ortaya çıkmıştı¹⁶. Herhalde beyliklerin içinde bulunduğu zaftan iyi yararlanması Osmanlı Beyliği'nin işini kolaylaştırmıştı. Bunun dışında bir diğer önemli fark da, sadece Osmanlı Beyliği diğer Türk beyliklerinin aksine Bitinya adı verilen bölgede, çevrenin dinî yapısını dikkate almış ve

¹⁵ Köprülü, *a.g.e.*, s. 36.

¹⁶ Feridun Emecen, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, I, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul 1994, s. 7.

sadece gaza akınlarına girişmekle yetinmeyerek Hıristiyan komşularıyla iyi ittifaklar kurmuş ve iyi komşuluk ilişkilerine önem atfetmişti. Osman Bey, oğlu Orhan Bey'i Bizans tekfurunun kızıyla evlendirerek farklı etnik ve dinî kimliklerle birlikte yaşanabileceği mesajını vermişti. Osman Bey'in uzlaşmacı ve dengeleri gözetten bir siyaset izlemesi, buldukları Bitinya bölgesinde daha rahat kök salmalarına zemin hazırlamıştı.

Osmanlılar önce güçlü Germiyanogullarına karşı halkı koruma politikası izledi. Ardından Karesioğulları ile arasındaki mücadelelere taraf olarak bir kısım toprakları tumar ve mülk olarak bıraktı ve ileri gelen ümerayı kendi sistemlerine dahil etme gibi yöntemlerle buranın ilhakını gerçekleştirdiler. Germiyanlılara ait toprakların bir kısmını akrabalık bağıyla, Hamidoğulları topraklarının bir bölümünü ise satın alarak ele geçirdiler. Bu şekilde Anadolu beyliklerinin pek çoğu Osmanlılara bağlandı. Osmanlı Beyliği Karamanoğulları gibi Müslüman beyliklere savaş ilan ederken, gaza yapan bir İslam devletini arkadan vuranları eşkıya olarak nitelendirmiş ve "mâni-i gazaya gaza, gaza-yı ekberdir" diyerek yaptıkları işin İslamî meşruiyet zeminini oluşturmaya çalışmıştır¹⁷.

Osmanlı Beyliği'ni küçük bir beylikten devlet olma sürecine ulaştıran sırrı araştırmaya devam ederken onu öne çıkaran faktörler nelerdi, sorusundan hareketle Osmanlı Beyliği'nin diğer beyliklerden farklı olarak yaptıkları uygulamalara bakmak açılım sağlayabilir. Moğol ve Türkmen töresine göre, beyliğin tahtın varisleri arasında paylaşılması esası, birkaç kuşak sonrasında devletin birliğini parçalıyordu. Osmanlılar bu konuya başarılı bir çözüm buldular ve Osmanlı ülkesi kardeşler arasında bölüşülmedi. Buna göre, Osmanlılar tahtı paylaşmak ya da Batı Avrupa usulündeki gibi en büyük evladın tahta geçmesi yerine, oğullardan birini veliaht olarak belirlediler. Padişah öldüğünde erkek kardeşleri veya oğullarından biri onun yerine geçecekti. Devletin devamı için getirilen strateji önemli bir istikrar ve başarı faktörü oldu. Ancak daha sonra fetret döneminde yaşanan siyasî kriz ve yönetim mekanizmasının işlevini yitirmesi, sultanlık otoritesinin güçlenmesine yol açtı. Osmanlı hükümdarları devleti paylaşmaktansa kardeşleri ve öteki rakiplerini ortadan kaldırmayı tercih ettiler ve Sultan II. Mehmed döneminde kardeş katli kanunlaştırıldı¹⁸.

¹⁷ Köprülü, *a.g.e.*, s. 39.

¹⁸ Konuyla ilgili detaylı bir çalışma için bkz. Abdülkadir Özcan, "Fatih'in Teşkilat Kanunnamesi ve Nizam-ı Âlem İçin Kardeş Katli Meselesi", *IUEFTD*, 33, (Mart 1980-81), s. 7-51; ayrıca bkz. Mehmet Akman, *Osmanlı Devleti'nde Kardeş Katli*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1997.

Osmanlı Beyliği'nin başarılı olmasında şüphesiz bulunduğu coğrafi konum da, tek açıklayıcı sebep olmamakla birlikte, etkili oldu. Osmanlı Beyliği'nin Anadolu Selçuklularının hâkim olduğu sahalara çok yakın Bilecik-Eskişehir civarında yani Anadolu'nun batısında doğduğu düşünüldüğünde, Osmanoğullarını Anadolu Selçuklularının devamı olarak görebiliriz. Bu da Osmanlı Beyliği'nin başarısının izahını kolaylaştırmaktadır. Osmanlı Devleti'ndeki pek çok kurum ve teşkilat Selçuklulardan Osmanlılara miras kaldığı gibi teşkilatın dışında başka benzer uygulamalar vardır. Mesela Selçuk hükümdarları zorla yola getiremedikleri bazı aşiret reislerine resmi unvanlar vererek ya da aile fertlerinden bazılarını saray hizmetinde kullanarak isyanlara çare bulmak istemiştir. Bu siyasetin başarıları tartışılmakla birlikte, esasta benzer şekilde, Osmanlı Devleti'nin son yıllarına kadar devam ettiği bilinmektedir. Bütün bunlardan Osmanlı Devleti tamamen Anadolu Selçuklularını taklit etmiştir gibi bir sonuç çıkarmak mümkün değildir. Ancak Osmanlı devlet yapısının Türk-İran devlet geleneği ile birlikte Anadolu Selçukluları ve Doğu Roma gibi devletlerden etkilenmiş, eklektik bir devlet olduğu söylenebilir¹⁹.

Osmanlı Beyliği'nin başarı sırlarından biri de Moğolların yapamadığı esnek bir politika ve siyaset geliştirmeleri olmuştur. İçerideki Müslüman olmayan yani gayri müslim adı verilen unsurla mücadele etmeden, İslamî hükümlerle onları zimmî statüsünde tutarak iç gaileleri yok etmek ve fetihlere ağırlık vermek bu esnek siyasetin başarılı olmasını sağlayan bir diğer önemli etkidir.

Düzen Oluşturma, Devletleşme Süreci

Bağımsız idare olunan hükümet anlamı taşıyan devlet, Osmanlı düşünce sisteminde milleti idare eden güç, otorite anlamında kullanılır. Bu anlayışa göre bir milletin varlığını sürdürebilmesi için bir yöneticinin başında bulunduğu üst otorite ve idarî sisteme ihtiyaç vardır. Türk-İslam geleneğinde devleti sultan temsil ettiği için devlete, yani sultana itaat şarttır. Kuruluş dönemi siyasetnameleri devletin ya da sultanın nasıl olması gerektiği yönünde bilgi verir; bir açıdan ideal sultan portresinin teorik zeminini oluşturur. Bu nedenle de devletin vazifelerini anlamak için sultanın görevlerine bakmak gerekir. Padişahın yani devletin

¹⁹ Osmanlı Devleti'nin klasik dönem devlet anlayışıyla ilgili detaylı bir çalışma için bkz. Fahri Unan, *İdeal Cemiyet İdeal Hükümdar İdeal Devlet -Kınalı-Zâde Ali'nin Medine-i Fâzıla'sı-*, Lotus Yayınları, Ankara 2004.

birinci görevi, nizâm oluşturmaktır çünkü ancak düzen ve kuralların olduğu yerde barış olabilir. Dolayısıyla Osmanlı düşüncesinde devlet, düzenin olduğu bir idare biçimidir. Osmanlı kuruluş döneminde düzen arayışı, idarî taksimattan, askerlerin başına takacağı sarığa kadar pek çok alanda görülür. Kurlsızlık anarşi doğuracağından kargaşa ve otorite boşluğu devlet için en önemli tehdittir. Nitekim Ankara Savaşı'ndan sonra yaşanan Fetret Dönemi'ndeki kargaşa yılları, Osmanlılar için hem acı bir tecrübe hem de çok öğretici olmuştur. Bu tecrübe sonucunda daha önce fiilen uygulanan kardeş katli Fatih döneminde kanunlaşmıştır.

Yukarıda saydığımız nedenlerden ve "başınızdakilere itaat ediniz" hadisesinden yola çıkılarak sultana/yöneticiye Allah'ın emirlerine muhalif olmadığı sürece mutlak itaat öngörülür. Otorite boşluğu tehdit olarak algılandığından Osmanlı kuruluş dönemi siyasetnâmelerinde ayet ve hadisler örnek gösterilerek sultana itaatın gerekliliği sık sık tekrarlanır. Sırasıyla Allah'a, peygambere ve sultanlara itaatın önemini anlatan ayetler referans gösterilir. Bu şekilde üst otorite düşüncesi sürekli pekiştirilir. Üstüne baş kaldıranın kendine ve milletine ve onu temsil eden devletine zarar verdiği bildirilir. Haksız yere muhalefet etmenin kötülüğü bu konudaki hadis ve ayetlerle oluşturulan dinî söylemle anlatılır.

Osmanlı uygulamasında devlet, toplumun ürettiği artı değeri kontrol eden ve yönlendiren bir güçtür. Toplumsal zihniyetin itaate kodlanmasına karşın sultan ve dolayısıyla devletin yetkileri sınırsız değildir. Öncelikle reyanın başında bulunan padişahın hareket alanı ve izleyeceği siyasetin sınırları "...Hak buyruğuyla iş ide ve şeriat (hukuk) yolunca gide ve hevâya mutâbaât itmeye..."²⁰ şeklinde çizilmiştir. Sultan da olsa her istediğini yapan bir yönetici anlayışı yoktur. İdeal tablonun resmedildiği siyasetnâmelerde padişahların yapacakları işler İslamî prensipler çerçevesinde kısaca emirleri yerine getirmek, haramlardan ise uzak durmak şeklinde özetlenir. Buna göre padişah farz ve sünnet olan ibadetleri yapmalı, yalan, gıybet, zina, zulüm gibi yasak ve haramlardan kaçınmalıdır. Burada Osmanlı adalet anlayışının öncelikle Allah'ın emirlerini yapmak ve yasaklardan kaçınmak şeklinde tanımlandığını belirtmek gerekir. İslami prensipler çerçevesinde hareket eden sultan, aynı zamanda adaletle hükmetmek, devlet görevlilerini ehil kimselerden seçmek ve doğru danışmanlar bulmak zorundadır.

²⁰ *Kenzü'l-küberâ*, s. 64.

Osmanlı Beyliği'nin devlet haline gelme sürecinde Türk devlet gelenegindeki teşkilatlanma yani kurumsallaşma faaliyetleri önemli bir rol oynadı. Bu açıdan teşkilatlanma faaliyetleri Osmanlı Beyliği'nin devletleşme sürecini ortaya koyar. Osmanlı beyleri, beyliğin ilk döneminden itibaren hâkimiyet ve hükümdarlık sembollerine özel önem vermişlerdir. İlk gümüş para Orhan Bey tarafından 1327'de bastırılmış, 1331'de İznik'te ilk Osmanlı medresesi kurulmuştur. İnalçık'a göre Osmanlı Devleti 1350'lere kadar bir sınır beyliğidir²¹.

Kronikler, Orhan Bey'in Osmanlı uç beyliğini teşkilatlandırarak hakiki bir devlet olma yolunda gayret ettiğini ifade etmektedirler. Orhan Bey ilk devlet teşkilatında Anadolu Selçukluları ve İlhanlıları örnek almış ve buna göre bir hükümet yapısı kurmuştu. Bunun esası da devlet merkezindeki divan idi. Esasında ilk divanın Osman Bey döneminde toplandığı bilinmektedir. Orhan Gazi döneminde divan bir vezir, Bursa kadısı ve Padişah Orhan Bey ile birlikte en fazla dört kişiden oluşmaktaydı. Osmanlıların ilk dönemlerinde divanda tek vezir vardı ve ulema sınıfından gelmekteydi. Daha sonra vezir adedi artınca birinci vezire, vezir-i azam denildi. Orhan Bey döneminde ilk vezirin Hacı Kemaleddin oğlu Alaaddin Paşa (ö.1340) adında ilmiye sınıfından bir şahıs olduğu bilinir. Çandarlı Kara Halil'e kadar vezirler ulema sınıfından olmuştur. Vezir padişahın mutlak vekili olduğundan hükümdarın mührünü taşır ve devletin bütün işlerinden sorumlu kabul edilirdi.

Vezirlik makamı Osmanlı devlet teşkilatında çok önemsenmiş ve iyi bir vezirin varlığı sultan ve devlet için lütuf olarak görülmüştür²². Bu düşünceye paralel olarak Allah'ın bir sultana hayır dilerse, ona doğru bir vezir vereceği siyasetnamelerde belirtilir²³. Bu nedenle bir memleketin idaresinin yücelmesi için vezirler saltanatın direği olarak tanımlanır²⁴. Bu

²¹ İnalçık, *a.g.e.*, s. 15.

²² Allahu Ta'âlâ bir mülke hayr dileye ol padişaha sâlih vezir erzânî kulur ki hakkı unutacak andura ve amcak yardım ide ana... ve çün vezir lâyük ve yaraşig ola gerek ki, *Kenzü'l-Küberâ*, s. 95.

²³ Allah bir emire hayır isterse ona doğru sözlü bir vezir nasib eder. Bu ona unutunca hatırlatur, hatırladığı zaman da yardım eder. Allah emire hayır dilemezse kötü bir vezir musallat eder. Bu vezir ona unuttuğunu hatırlatmaz, hatırlayınca da yardımcı olmaz. Hadis olmalı, *Murâd-Nâme*, s. 261. Kuruluş döneminin başlıca siyasetnamelerinin hemen hepsinde bu husus sıklıkla tekrarlanan gelen ifadelerdendir: "Vezire gerek kim mahasib ola / Her işi hisaba münasip ola / Dahî padişahına togrı gerek / Kim isterse işkence uğrı gerek / Hıyanet baya yoksula yaramaz / Kimün aklı varsa anı aramaz / Veli nimetün hakkuna himmet et / Nasibün bu kez naz ile nimet et / Ne olursa insaf yüzünden al / Haram olmaya ta ki ola halal ...Vezirle leşkeri yidirmek gerek ki hoş tutasın, yiyüp yidirince severler seni" *Murâd-Nâme*, s. 247.

²⁴ *Kenzü'l-Küberâ*, s. 106.

nedenle de vezirler adil ve bilgili, iş başarıcı, iş bilici ve iyi huylu, sağlam inançlı olmalıdır ki diğer görevliler hallerini onlara arz etsinler²⁵. Vezir de önemli bir görevde olduğunun bilincinde olmalı ve padişaha saygıda kusur etmemelidir²⁶. Vezirde bulunması gereken diğer özellikler ise doğruluk, yücelik, sebat ve tahammül olarak sıralanmıştır²⁷.

Orhan Gazi dönemindeki faaliyetlere bakıldığında askerî ve idarî alanda düzen arayışı görülmektedir. Zaten Türk-İslam geleneğinde padişahın aslı vazifesi düzen oluşturmaktır²⁸. Düzen arayışı idarî bölünmeden, daha az önemli görünen asker kıyafetlerine kadar görülmektedir. Orhan Gazi'nin Alaaddin'in tavsiyesiyle askerlerin kıyafetine düzen getirmek istemesi onlara beyaz başlık takmalarını salık vermesi, diğvanda vezir ve askerî sınıf mensuplarının başlarına ise sarık sarmalarını istemesi hep bu düzene koyma çabalarının somut göstergesidir²⁹.

Teşkilatlanma çalışmalarının önemli bir diğer kolu da idarî taksimatta görülmektedir. Osmanlı idaresindeki yerler; aşağıdan yukarıya doğru köy, kaza, sancak ve beylerbeyilik şeklinde idarî-askerî bir bölünmeye göre düzenlenmişti. Fethedilen şehirler Osman Bey döneminden itibaren fethi gerçekleştiren beylere verilirdi. Bu örgütlenme biçiminde Selçuklu sistemi örnek alınmıştı. Kazaların başında birer kadı ve subaşı vardı. Şehirlerin en üst düzey yöneticileri ise beylerbeyilerdi. Hiyerarşik olarak beylerbeyilerden sonra gelen sancak beyleri, beylerbeyilere bağlı olup idareleri altındaki sancakların hem idarî hem de askerî işleri ve güvenliğinden sorumluydular. Savaş çıktığında sancağı dahilindeki tımarlı sipahileri toplayarak beylerbeyinin kumandası altında sefere giderdi, subaşı denilen görevliler de kazalardaki güvenlik ve asayişle ilgilenmekteydi³⁰. Bazı kaynaklara göre kazaskerlik makamı ihdas edilerek ilk beylerbeyilik teşkilatı oluşturuldu. Fütühatın Rumeli ve Anadolu olmak üzere iki koldan sürmesi ve toprakların genişlemesi ile beylerbeyiliğin sayısı artırıldı.

Bu dönemin yine reform denebilecek bir askerî oluşumu da devşirme usulünün ilk nüvesinin oluşması ve Yeniçeri Ocağı'nın temellerinin atılmasıdır. Sultan I. Murad, Orhan Bey'in kurduğu bu ocağı genişletmiş ve devşirme sistemini uygulamaya geçirmiştir. Kaynaklara göre teş-

²⁶ *Murâd-Nâme*, s. 251.

²⁷ *Kenzü'l-Küberâ*, s. 107.

²⁸ "Gerekdür ki vilâyette koya nizam / Ki iklimini ede darüsselam" *Murâd-Nâme*, s. 326.

²⁹ Âşık Paşazade, s. 364-365.

³⁰ *Uzunçarşılı, a.g.e.*, s. 503.

kilatçı bir padişah olarak tanımlanan Sultan I. Murad cülusundan itibaren babasından devraldığı devleti kurumsallaştırma mücadelesi verdi.

Teşkilatlanmada Zirve: Yeniçeri Ocağı'nın Kurulması

Türk-Osmanlı askerî teşkilatında Anadolu Selçuklularıyla İlhanlı ve Memluk tesirleri görülmektedir. Başlangıçta ibtidaî olan askerî sistem zamanla geliştirilerek olgunlaştırılmıştır. Osmanlı Beyliği'nin kısa zamanda fetihler gerçekleştirmesi ve büyümesinde askerî sistemin önemli rolü olmuştur. Güçlü bir ordu olmadan devletin yani dünyanın yönetilemeyeceğine inanılması, askerî teşkilatlanmaya özel bir önem atfedilmesini sağlamıştır³¹. Nitekim bu durum dönemin eserlerinde "Cihân-girlik leşker ile olur, ölüm gözlemez erler ile olur"³² sözleriyle ifade bulmuştur.

Rumeli fetihleriyle birlikte daha fazla sayıda askere ihtiyaç duyulmaya başlayınca savaşlarda esir alınan yaşları uygun Hıristiyanlardan beşte biri seçilerek pençik adı verilen uygulamaya geçildi. Âşık Paşa bu uygulamayı özetle şöyle anlatır:

...Akinundan çıkan esirünün bişde birin al didiler. Hân-ı çun anun kim esiri biş olmayacak olursa her esirden yigirmi biş akçasın al didiler. Ve bu tertüb üzerine Evrenez dahı bir kadı nasb itdi ve hayli oğlanlar cem' olundu, hâna getürdiler. Halil Paşa eydür: Bunları Türk'e virelüm Türkçe öğrensünler sonra Türkçe bilicek getürelüm yiniçeri olsun didi ve hem anun bigi eylediler. Yevmen fe-yevmen bu vech-ile yiniçeri ziyade olmağa başladı. Bu vech-ile tamam Müsülman oldı. Bunları Türkler bir niçe yıllar kullandugından sonra andan kapuya getürdiler. Ak börk geyürdiler. Adımı ezel çeri iken yiniçeri koldılar.³³

Böylece Acemi Ocağı ile Yeniçeri Ocağı'nın temeli atıldı. Uzunçarşılı, Yeniçeri Ocağı'nın kuruluş tarihini 1363 olarak vermektedir³⁴. Fetret dönemine girilip yeni fetihler yapılamayınca asker sayısını arttırmak için pençik uygulamasına benzer bir uygulamaya geçildi. Rumeli'deki Hıristiyan teb'adan belli şartlarla devşirme ismiyle münasip miktarda

³¹ *Murâd-Nâme*, s. 250.

³² aynı yer.

³³ Âşık Paşazade, *a.g.e.*, s. 382-383.

³⁴ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 510.

Hıristiyan çocukları alınmaya başlandı. Devşirilen çocuklar Anadolu köylüsünün hizmetine verildikten sonra Acemi Ocağı'na alındı³⁵.

Askerî sistemle birlikte tımar sistemi ve dolayısıyla onun bir parçası olan mâlî sistem oluşmaya başladı. Osmanlı Devleti'nin yüzyıllarca başarılı bir idare olmasında önemli bir başarı faktörü uygulanan tımar sistemi gelmektedir. Toprak, Hz. Ömer dönemindeki sistem esas alınarak taksim edilmiştir. Osmanlılar fethettikleri memleketlerde tıpkı büyük Selçuklular ve Anadolu Selçukluları gibi toprağı düzenleyerek idare etmişlerdir. Anadolu'da beyliklerden aldıkları toprakların statülerini aynen muhafaza etmişler, Rumeli'de elde ettikleri yerleri ise devlete ait arazi olarak tapulamışlar ve mirî arazi olarak kabul etmişlerdir. Kilitse ve manastırlara ait dinî vakıflara ise dokunulmayarak bu yerler mirî arazi dışında tutulmuştur. Mirî araziler devlete ait topraklar olup bunlar öşür ve vergilerine göre büyük, orta ve küçük parçalara bölünmüştü. Bu araziye ekip biçen halka reaya denirdi. Fethedilen bir memleketin yerleri şehir ve kasabalardaki bağ ve bahçe ve meralar hariç, mirî arazi sayılarak tahrir edilmiştir, bu topraklar ekilmek ve boş bırakılmamak şartıyla yine eski sahiplerine bırakılmıştı³⁶. Tımar sistemi, mâlî sistemin de esasını oluşturmuş ve yapılan tahrirlerle fethedilen topraklar aynı zamanda deftere kaydedilerek mâlî kayıt unsuru haline getirilmiştir. Nitekim Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde sayıları binlerce olan tapu-tahrir ve maliyeye ait defterler bu kayıt sisteminin somut göstergesidir.

Yöneticiler: Sultan ve Diğer Görevliler

Daha önce belirttiğimiz gibi Türk-İslam geleneğinde devleti, sultan temsil etmektedir. İlk Türk devletlerinde bey, hakan ve kağan kullanı-

³⁵ *a.g.e.*, s. 509.

³⁶ Mirî arazi kendi içinde has, zeamet ve tımar olarak üçe ayrılmıştı. Tarlalarını ekip biçenler bunun karşılığında her sene devlete verecekleri vergiyi bizzat hazineye vermeyip devlet o öşür ve vergi mukabili olarak ne isterse onu verirlerdi. Eğer tahsis edilen arazi öşür ve resmi tımarlı sipahiye aitse ona verilir o da tımarlı sipahi kısmında söylendiği gibi buna mukabil sefer zamanında sefere giderdi, yahut arazinin geliri zeamet ve hassa ait ise öşür ve resm ve zeamet ve has sipahilerine verildi. Osmanlılarda mirî araziden başka vakıf ve mülk topraklar da vardı. Bunlar mirî araziden ayrılarak müesseselere veya hizmet karşılığında bazı kimselere verildi, bunları ekip biçen reaya idi. Vakıf arazisinin öşür ve vergisi dinî, ictimai ve ilmi müesseselere ayrılmıştı. Mülk arazi de hizmet mukabili verilmiş olup bunun da çeşitleri vardı. Reaya toprağı ekip biçmek ve mamur etmek şartıyla onu muhafaza ederdi. Aksi takdirde arazi elinden alınırdı. Bütün bu arazi işlemleri tahrir defterlerinde kayıt altına alınırdı. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 505-506.

larken Selçuklu dönemiyle bunun yerini sultan, şehinşâh, hünkâr gibi kelimeler almış, Osmanlı dönemiyle birlikte ise bunların hepsiyle beraber sultan, padişah, şehinşah, hünkâr sözcükleri daha sık kullanılır olmuştur. Türkçe, Farsça ve Arapça kökenli bu kavramlar Osmanlı Devleti'nin Türk-Selçuklu-İslam mirasını net olarak resmeder. Özellikle dünyayı yönetmeye talip olmak anlamındaki cihân-gîr kavramı çok çarpıcıdır³⁷.

Kuruluş dönemi siyasetnamelerinde sultanın vazifeleri ayrıntılı olarak gösterilir ve ideal bir portre çizilir. Bu minvalde padişahın aslı vazifesi daha önce belirttiğimiz gibi düzen oluşturmaktır. Sultan adaletle hükmetmek, işi ehline vermek, iyi danışmanlar bulmakla yükümlüdür. Padişahın siyasî ve idarî vasıflarının yanı sıra insanî özellikleri de belirtilir. Buna göre:

Ne yumşak mum ol u ne katı taş
 Ne yavlak kahıgan ne inen yavaş
 İkinin dahı bile itgil hele
 Ki cerrah urur zahm u merhem bile³⁸

denilmiştir.

Bazı eserlerde padişahta üç temel özelliğin bulunması gerektiği bildirilir. Padişah olacak kişi öncelikle asil olmalı (asalet kavramından aslı ve nesli belli olan kişi anlaşılmalıdır), ikinci olarak akıllı olmalı, üçüncü olarak da dirayetli ve kuvvetli biri olmalıdır ki halka sözü geçsin³⁹.

Her işe ihtiyatla bakmak orta yolu takip etmek, işi ehline vermek padişahın diğer önemli vazifelerindedir⁴⁰. Reayadan sorumlu olan sultan öncelikle Allah'ın emir ve yasaklarına uymalı ve hükümlerini yerine getirmelidir. Aksi takdirde şeytanın gölgesi olacağı ifade edilir. Adalet dairesi içinde hareket eden hükümdar ve âdil devlet anlayışı Türk-İslam geleneğinde devletin temel felsefesidir. Siyasetnamelerde bu husus açıkça görülür.

Sultanlık İslami gelenekte ulu, yüce bir görev olarak tanımlanır⁴¹. Buna göre dünyada en yüksek görevlerden olan sultanlık, hakkıyla ye-

³⁷ *Murâd-Nâme*, s. 250.

³⁸ *Kenzü'l-Küberâ*, s. 89.

³⁹ *Garib-nâme*, s. 363-365.

⁴⁰ *Kenzü'l-Küberâ*, s. 90-93.

⁴¹ *Murâd-Nâme*, s. 209.

rine getirildiğinde peygamberlik makamı ile eşdeğer tutulur⁴². Ancak bu yüce makamın şartı doğru söylemek ve adaleti gözetmektir⁴³. Bu anlayışın bir devamı olarak sultan aynı zamanda Tanrı'nın yeryüzündeki halifesi ve gölgesidir, mazlumlar ona sığınır⁴⁴. Padişahın "zillüllahi fi'l-arz" kavramıyla Allah'ın gölgesi olarak tanımlanması formülüne siyaset-namelerde çokça rastlanır.

Çün sana Tanrı kölgesi didiler
Tanrı huyıyla hulan iy sultan
Yoksa ger hak hilafını dutasın
Olasın belki sâye-i şeytan⁴⁵

Zillüllahi fi'l-arz kavramının bir devamı ya da benzeri olarak sultanlık bazen mitolojik formda anlatılır:

...Çün Allahu Te'âlâ hümâda bir kuştur kendü lutfinun sırlarından bir sır komışdur ki bunca eserler andan zâhir olur ve hasiyetler görün ü gelür şöyle ki eger hümânun kölgesi bir şahsun başı üzerine düşe ol şahıs saltanat ve devletin bulur ve memleket izzetin hâsıl ider vü çün Allahu teâlâ kemâl-i şefkâtinden ve cemâli mürüvvetinden bir kulum ihtiyâr ide ilâhi inâyet kölgesine mahsus kıla⁴⁶.

İlahî bir görevi üstlendiğine inanılan Osmanlı padişahları Allah'ın Rahman sıfatını halkına göstermek zorundadır⁴⁷. Sultanlığın ilahî bir

⁴² "Anı padişahlıkta tarif ide-anun derecesini o Hayy-i Hakim / Hâlim ü Alim ü Rahim ü Kerim / Nübüvvet makâmına âli kıla" *Murâd-Nâme*, I, s. 210; Aynı benzetme *Kenzü'l-Küberâ*'da şu şekilde geçer: Padişahlık nübüvvet makâmına yakındır hem cihândârlığın ve cihângirliğin hakkını riayet ide ve adl istemeği ve riayet beslemeği ve leşker areste itmeği ve vilâyeti yuginde saklamayı yerine yitire sikender bigi eylegil adl ü dad ki şâhlıktan ola nübüvvet güşâd." *Kenzü'l-Küberâ*, s. 47.

⁴³ "...mertebesinden yücerek ve şerifrek yokdur. Çü Resul buyurur, Allah yanında makâm itibariyle en yüksek olan emir, söylediğinde doğru söyleyen, hüküm verdiğinde adaleti gözetken ve merhamet umulduğunda merhamet eden kimsedir." *Kenzü'l-Küberâ*, s. 105.

⁴⁴ "Padişah, Allahu ta'âlâ hazretinin gölgesidir yeryüzündeki ana sığınur dükeli mazlûm ... ve Resûl hazreti aleyhisselam ki sultana Tanrı kölgesi didi heman girü halife ve nâib demek olur." *Kenzü'l-Küberâ*, s. 41.

⁴⁵ *Kenzü'l-Küberâ*, s. 63.

⁴⁶ a.g.e., s. 41.

⁴⁷ "Sultan için halife olur Tanrı'dan aleme ki hükm eyleye bunca bin ademe dilerse ki rahman sıfatlu ola gerekdür ki key madiletü ola." *Murâd-Nâme*, I, s. 210.

vazife olduğu anlayışı hem İslami düşüncenin bir parçası hem de Türk devlet geleneğinin bir uzantısıdır. Çünkü Türk devlet geleneğinde hâkimiyetin kaynağının ilahî olduğuna inanılır. Buna göre Tanrı hâkimiyeti doğrudan değil bir vasıta ile kullanır, bu vasıta da Türk kağanıdır. Dolayısıyla devleti idare yetkisi Tanrı tarafından doğrudan hükümdara verilmiştir⁴⁸.

Sultan-Reaya İlişkisi

Bütün İslam hükümdarları gibi Osmanlılar da tebasını Müslüman olsun olmasın reaya yani sürü sayar, reayayı da Allah'ın emaneti olarak görürlerdi. Osmanlı kuruluş dönemindeki siyasetnameler hükümdarı çobana halkı da sürüye benzetir⁴⁹. Çoban ve koyun sürüsü benzetmesinde sürü Müslüman halk, düşman ise kurttur⁵⁰. Çobana benzetilen padişah, halkı düşmandan koruyarak vazifesini yerine getirir. Reaya da başında bulunan çobana uymak ve itaat etmek zorundadır ki yaşayabilsin. Herkesin anlayabileceği bir şekilde sembolize edilen bu benzetme hükümdar-halk ilişkilerini çok net bir şekilde ifade eder. Bu benzetmede reaya emanet olarak tanımlandığından iyi bir şekilde korunması gerekir ve padişah reayanın bütününden sorumludur. Bu sorumluluk İslamî terminolojiyle vacip yani farza yakın kuvvetli bir emirdir. İslam tarihinde bu durum Hz. Ömer döneminde inekleri kaybolan bir hanımın, Hz. Ömer'den şikayetçi olması örneğiyle somutlaştırılmıştır. Hilafete birlikte şeriatın uygulanması hükümdarın temel görevidir. Bu nedenle dönemin kaynaklarında adaletin önemine isnaden adalet ve padişahlık ikizdir yani birbirinden ayrılmaz bir bütündür⁵¹.

Ol ki seni aleme sultan kodı
Yani ki bu gelleğe çoban kodı
Bekleyesin büzürgü vü hurdı sen
Dimediler kim olmasın kurdı sen⁵²

⁴⁸ Sâlim Koca, "Eski Türklerde Devlet Geleneği ve Teşkilatı", *Türkler*, II, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 823.

⁴⁹ "Meseldür şu kim aleme han olur / Reaya koyunlar o çoban olur. (Hepiniz çobansınız ve hepiniz görüp idare ettiklerinizden mesulsünüz. Hadis-i şerif)." *Murâd-Nâme* I, s. 235.

⁵⁰ Bu açıdan "ve dahi bilmek gerek ki padişah çoban bigidür (gibidir) ve kalan halayık sürü bigidür ve çobana vacibdür ki sürüyü kurdan ve her şer ehlinden bekleye ve saklaya ... in-di sürü didüğümüz İslam ihlidür ve kurd bu ortada zâlimler ve kafirlerdür." *Kenzü'l-Küberâ*, s. 73.

⁵¹ "Resul buyurdu ki adl ve padişahlık ikizdir." *Kenzü'l-Küberâ*, s. 71.

⁵² *Kenzü'l-Küberâ*, s. 76.

Sultanın reaya ile olan ilişkileri karşılıklı haklar kapsamında değerlendirilir. Bu ilişki Allah ile kul, peygamber ile ümmet ve ana-baba ile evlâdın hakları ve ilişkisinin bir parçasıdır⁵³. Padişah ile reaya ilişkisi Allah ile kul arasındaki ilişkinin niteliğine benzetilerek bir anlamda ast-üst ilişkisi olarak tanımlanabilir. Bu ilişki karşılıklı ödev ve yükümlülüklerin olduğu bir alandır. Bazen sultan ve reaya arasındaki ilişki kuvvetli bir akrabalık bağı içinde de görülür. Reaya bir anlamda padişahın ailesi, bakmakla yükümlü olduğu kişiler gibidir. Şu ifadeler buna işaret eder: "Raiyyetün hakkını yerine getürmekdür ki raiyyet padişaha karabet (yakınlık) yirindedir yani kavm-i hasm belki ehl ü iyal makamındadır"⁵⁴.

Burada reaya kavramını açmak yararlı olabilir. Kuruluş döneminde başlangıçtan itibaren askerî ve sivil ayırımının olduğu görülür. Orhan Bey döneminde divan mensuplarının başlarına sarık sarmaları ve askerlerin farklı bir başlık takmaları bu ayırımın tezahürüdür. Askerî sınıf doğrudan doğruya sultanın hizmetinde olan herkesi, üretimle uğraşmayan bütün askerî grupları din adamları ve bürokratlarla ailelerini akrabalarını uyruk ve kölelerini kapsamaktadır. Ticaret ve tarımla uğraşanlar ise reaya sayılmaktadır. Devletin büyümesiyle birlikte XV. yüzyıldan sonra bu ayırım kalemiye, seyfiye ve ilmiye olmak üzere üçe bölünmüş, bu tasnif toplumsal ve idarî işleyişte belirleyici olmuştur.

Yukarıda izah etmeye çalıştığımız düşünce yapısının etkisiyle *Kutadgu Bilig* ile başlayan ve daha sonra Osmanlı döneminde *Murad-Nâme*, *Kabusnâme*, *Kenzü'l-küberâ* gibi eserlerle devam eden Türk siyasetname literatüründe devlet için hayati bir daire çizilir. Bu daire şu şekilde resmedilir: Devleti denetlemek büyük bir ordu gerektirir, orduyu denetlemek büyük bir servet ister, bu serveti elde etmek için halk zengin olmalı, halkın zengin olması için yasalar âdil olmalıdır. Bunlardan biri ihmal edilirse devlet yıkılır. Adalet, reyanın iktidar temsilcilerinin kötü davranışlarına karşı özellikle de yasadışı ve haksız vergi alınmasına karşı korunması demektir. Bunu sağlamak sultanın en önemli ödevidir. Sultanlık toplumun temeli sayıldığından bu politikanın amacı hem hükümdarın gücünü ve iktidarını dolayısıyla devleti korumak hem de sultanın

⁵³ "Beş kişinin beş kişi üzerinde hakları vardır. Biri Allah u Ta'âlâ hazretinin rahmeti kulları hakkında, ikinci peygamberin muhabbeti ümmeti üzerinde, üçüncü padişahın şefkati raiyeti hakkında dördüncü şeyhin gayreti müridi hakkında beşinci atanun ananın oğlancıkları hakkında." *Kenzü'l-Küberâ*, s. 45.

⁵⁴ Yukarıdaki ifade şu şekilde devam eder: "...Vasiyyetdür Resul hazretinden sallallahu aleyhi vesellem son vaktunda ki buyurdi namaz kılun el altındagları hos dutmag ardınca olun." *Kenzü'l-Küberâ*, s. 71.

haksız ve gereksiz gücünden halkı korumaktır. Reayaya itaat etme öğütlenirken sultana da adaletle davranma zorunluluğu getirilmiş, sultanlara her zaman adaletli olmaları hatırlatılmıştır⁵⁵. Bu açıdan sultanın adaleti ve reayanın itaati aslında karşılıklı bir ilişkidir. Türk-İslam geleneğinde adaletin temel bir daire olması nedeniyle adalet çok fazla vurgulanan değerdir. Bu değerın oluşmasında “adaletle bir saatlik yönetim altmış sene nafîle ibadetten daha hayırlıdır” hadisi başlıca referans kaynağıdır⁵⁶.

Bütün bu nedenlerle kuruluş dönemi siyasetnamelerinde dikkat çekici bir şekilde sultanın adaleti temin etmesi ve zulümden uzak durması bahsine geniş yer verilmiştir. Bu açıdan dönemin siyasetnameleri sürekli olarak bahsettiğimiz adalet dairesi etrafında söylemler inşa etmiştir. “Adalet koruyucu kalkan ve ebedi bir cennettir” hadisi bu minvalde referans alınan diğer hadislerdendir⁵⁷. Özellikle adaletle memleketi idare etmek öncelikli görev olarak görülmüştür. “Bir memleket idaresi küfür ile devam eder zulüm ile devam etmez” hadisi bir diğer referans kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır⁵⁸. Zulmün, adaletsizliğin, kötü idarenin küfürden bile daha ağır olarak nitelendirilmesi, adaletin Osmanlı değer sisteminin temel parametrelerinden olduğuna işaret etmektedir. Adaletin devletin devamında en önemli unsur olduğu aksinin devletin ömrünü kısaltacağı İnan hükümdarlarından Hürmüz’ün hayatı örnek verilerek bildirilmiştir. Adaletle verilen öneme paralel olarak adaletin yürütülmesinde önemli işlevleri olan vezir ve kadıların işinin ehli kimseler olması gerektiği önemle vurgulanmıştır⁵⁹. Bu çerçevede sıklıkla tekrarlanan gelen diğer önemli hususlar ise sultanların yoksul halka şefkat göstermesi, memleketlerini imar etmeleri ve işi ehline vermeleridir⁶⁰. Onlarca örnekle adaletin önemi gösterilmiştir⁶¹. Hilafetle birlikte şeriâtın/hukukun uygulanması da adaletin bir parçası olarak kabul edilerek adalet ve padişahlık birbirinden ayrılmaz bütün olarak telakki edilmiştir⁶².

⁵⁵ “Şu sultan ki kan döke nâ-hak yire / İki âlemün şâhı anı yire / Dahi bir bu lâbüd cezasın görür / Bu âlemde onun sezâsın görür.” *Murâd-Nâme*, I, s. 396.

⁵⁶ *Murâd-Nâme*, I, s. 212.

⁵⁷ *a.g.e.*, s. 230.

⁵⁸ *a.g.e.*, s. 241.

⁵⁹ “Her işi şuna vir ki ehli ola / Sakın virme ana ki cehli ola / İmâret vizâretle kadhlığı / Müderrisliği Hakk’a râzılığı.” *a.g.e.*, s. 235.

⁶⁰ *a.g.e.*, s. 225.

⁶¹ *İskendernâme*, s. 141.

⁶² “Resul buyurdı ki adl ve padişahlık ikizlerdür.” *Kenzü'l-Küberâ*, s. 71.

Adaletin karşıtı zulüm olduğundan ağır vergi koymak bu zulüm tanımını içinde değerlendirilir⁶³. Bu anlayışın devamı olarak padişah eğer saltanatının ve devletinin ebedi olmasını istiyorsa adaletle hükmetmeliydi⁶⁴. Adaletle hükümdarlığını sürdüren dinini ve dünyasını mamur eder⁶⁵. Siyasetnameler vasıtasıyla padişahlığın yüksek bir görev olduğu padişaha hatırlatılır ve “ey kutlu padişah!” hitabıyla bu ifade somut hale getirilir.

Halkın dilek ve isteklerini iletmesi, asker ile milletin beraber hareketi ve askerinin halkı ezmemesi gerektiği prensibi yine halkın korunması ve adaletin sağlanması amacıyla. Ülkenin mamur hale getirilmesi, halkın refah ve huzur içinde olması halkın devlete itaatinde önemli bir faktör olarak görülmüş ve imar faaliyetlerine önem verilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Bütün İslam hükümdarları gibi Osmanlı sultanlarının ayırt edici vasıflarından bir diğeri de meşveret yani danışarak iş yapma geleneğidir⁶⁶. Bu hususta Hz. Muhammed’in uygulamaları ve tavsiyeleri bilinmektedir. Başlangıçtan itibaren Osmanlı sultanları meşverete önem vermişler tek başına hareket etmek yerine istişare ederek iş yapmışlardır. Örneğin Orhan Gazi, askerinin sayısını arttırmak istediğinde kardeşi ona kadınlara danışmasını önermiş ve Çandarlı Kara Halil⁶⁷’in tavsiyesiyle askerlerinin sayısını arttırmıştı. Meşveretin önemi ve sürekli tavsiye edilen bir husus olduğu dönemin kaynaklarında açıkça görülür⁶⁸.

Siyasetnamelerde devletin başı olarak görülen sultana öğütler verirken yararlanılan söylemlerden biri de öteki dünya yani ahiret kavramıdır. Ahiretin varlığına vurgu yapılarak sultanlara sürekli bu dünyanın faniliği hatırlatılmaktadır. Bu söylemin inşasında yararlanılan temel örnek bir zamanlar dünya fatihi olan İskender ve Süleyman Peygamber’dir.

⁶³ a.g.e., s. 73.

⁶⁴ “Ey talihli kutlu padişah! Tâc u taht senin hasretini çeker mülkünün ebedi olmasını istiyorsan zulmü bırak adaleti seç, alem adalet sayesinde düzenlendi yer ve gök yine adaletle tamamlandı.” *İskendernâme*, s. 109.

⁶⁵ aynı yer.

⁶⁶ “...Yani bilüsüzlükle iş işleme. Pes her işin evvelinde aklınla, bîlünle danış, andan sonra ol işi et.” *Kabusname*, s. 301.

⁶⁷ Çandarlı Kara Halil Bilecik kadısı idi. Orhan Gazi zamanında İzmit’te kadılık yaptı sonra Bursa kadısı oldu. Orhan’ın oğlu Gazi Murad zamanında kazasker oldu, ayrıca vezirlik ve beylerbeyilik yaptı.

⁶⁸ “Ne iş kim ideceksin evvel anı / Tanış akla distün yönini kanı / Ki şahun müşiri hemân akl imiş / Emir-i zemin ü zemân akl imiş / Her iş evvelin ko gözet âhirin / Ki ta bilesin bâtun zâhirin / Müdârayı her işde adet idin.” *Murâd-Nâme*, I, s. 233.

Süleyman tahtını yıkmış degül mi
 Sikender kendüden çıkmış degül mi
 Kazımadı mı resmin Rüstem⁶⁹'ün ol
 Urup sımadı mı camın Cem'ün⁷⁰ ol⁷¹

Ahiret ve öteki dünya olgusunun kullanılması devletin din ile ilişkisini akla getirir. Din yani İslam, devletin ilişki içinde olduğu bir diğer önemli unsurdur. Osmanlı Devleti teokratik bir devlet midir sorusuna cevap vermek yerine Osmanlı Devleti ve sultanlar için din ne anlam ifade ediyordu sorusunu sormak daha açıklayıcı olabilir. Gidilen yol, izlenen siyaset gibi anlamlara gelen din Osmanlı sultanları için pek çok uygulamanın hem kaynağı hem de referansıydı. Her şey dinden ibarettir demek yerine Osmanlı sistemi için din yani İslam vazgeçilmez ve değer yargılarının temel kaynağıdır denebilir. Din bir anlamda devlet için korucuyu kalkandı. "Dini devlete hisar kıl" emri bunu açıkça göstermektedir⁷².

Toplumsal Yapı

Osmanlı toplumsal yapısı analiz edilirken genel olarak yönetici ve yönetilenler olmak üzere devlet ve reayadan bahsedilir. Klasik dönemle birlikte bu ayırım kalemiye, ilmiye ve seyfiye olarak üç kısımda gösterilir. Osmanlı kuruluş döneminde ise öncelikle temel ayırım padişah ve reaya yani yöneticiler ile yönetilenler şeklindedir. Bu kısımda Osmanlı kuruluş dönemindeki diğer toplumsal unsurlardan bahsetmek istiyoruz. Kuruluş döneminin başlıca toplumsal unsurlarının alpler, alp-erenler, gaziler, ahiler, fakılar/fakihler olduğu görülmektedir. Alpler Orta Asya Türk geleneğinde kahramanlık yapan savaşçılardır. Alp ve alperenler daha sonra İslami geleneğin güçlenmesiyle gazi adını almışlardır. Başlangıçta bağımsız hareket eden Turgut Alp, Konur Alp gibi uç liderleri zamanla Osman Gazi'nin yoldaşı oldular. Türk-Moğol geleneğindeki alp ve nökerlik zaman içinde İslam dinindeki gaziliğe dönüşerek, gazi beyler iskan faaliyetlerinde öncü rol oynamış ve yerleştikleri Batı Anadolu'da ticareti geliştirmiş ve böylelikle kültürel seviyenin artmasına yardımcı olmuşlardır. Kurulan bedesten/çarşılar, pazarlar, ve

⁶⁹ Zal'ın oğlu Rüstem İran'ın meşhur pehlivan ve savaşçısı.

⁷⁰ Cem hükümdar, şah anlamına geldiği gibi, aynı zamanda Süleyman Peygamber ve Büyük İskender'in lakabıdır.

⁷¹ *Kenzü'l-Küberâ*, s. 65.

⁷² *Murâd-Nâme*, I, s. 230.

camiler sosyal ve kültürel hayatın oluşumunda yapı taşları olmuştur. Bu dönemde Farsça ve Arapça'dan klasik eserler Türkçe'ye çevrilmiş, tercüme faaliyetlerinin yanı sıra Davud-ı Kayserî, Ahmedî, Şeyhoğlu Mustafa gibi âlimlerle hem ilmi hem de kültürel hayat canlanmıştır.

Alplerden sonra dönemin önemli toplumsal oluşum ve önderlerinden birisi de fakırlar/fakihlerdir. Osmanlılar, İslam hukukunu bilen fakihlerden, yeni fethedilen bir bölgede o bölgenin idarî, sosyal ve dinî yapılanmasında yararlanmışlardır. Bu fakihlere pek çok köy, vakıf ve çiftlik verilmiştir. Fakihler aynı zamanda kendi içinde hiyerarşik bir düzene sahipti ve köy imamından kaza kadısına kadar farklı kademelerden oluşurdu. Bu farklı kademedeki fakihler, Osmanlı devlet teşkilatında öncü işlevi görerek pek çok alanda Osmanlı bey ve sultanlarına danışmanlık yaptı. Bunun yanı sıra ve belki de en önemlisi, İslamî kültürün halk nezdinde yükselmesinde ve yüksek İslam kültürünün oluşumunda önderlik yaptılar. Bu dönemin en meşhur fakihleri arasında Tursun Fakı/Fakih, İshak Fakih ve onun oğlu Yahşi Fakih sayılabilir⁷³.

Ahiler ise fütüvvet teşkilatı ile kuruluş döneminin bir diğer önemli toplumsal grubudur. Anadolu'da ahilik teşkilatının kurucusu olarak bilinen Ahi Evran XIII. yüzyıl başlarında Bağdad'tan Anadolu'ya gelen ulema ve sufiler arasındaydı. Bu da o dönemde Anadolu'nun Moğol istilaları ve başka sebeplerle ulema için önemli bir çekim merkezi olduğunu göstermektedir. Anadolu'ya gelen âlimler I. Alaeddin Keykubad'ın himayesi altındaydılar. Ahilerin Anadolu şehirlerinin gelişiminde en önemli etki ve katkıları, Anadolu'da esnaf teşkilatının oluşmasıdır. Ahilerin piri sayılan Ahi Evran, aynı zamanda bu esnafın da piriydi. Ahi olmak için bir sanat dalında çalışmak ve bekâr olmak gerektiğinden bu teşkilata fütüvvet (gençler) teşkilatı da denmekteydi. Ahiler, Anadolu'da İslamın kökleşmesinde önemli rol oynayan zaviyeleri yaparak bu zaviyelerin kullanılabilir hale gelmesini sağlardı. Çalışıp kazandıkları paraları zaviyeye getiren gençler zaviyelerde konaklayan kimselerin masraflarını karşılardı. Bu ahi gençlerin oluşturduğu ahilik adâbı günümüze kadar ulaşarak, Anadolu kasaba ve şehirlerinde hâlâ devam etmektedir.

Toplum ve Toplumun Ürettiği Pozitif Değerleri Koruyan Hima-yeci Devlet Anlayışı

Osmanlı tarihinde devletin temel vazifesi olan can ve mal emniyeti sağlama gibi görevlerin dışında özellikleri de görülmektedir. Devletin

⁷³ Aşıkpaşazade, *a.g.e.*, s. 319, 340 ve 417.

himaye vasfı, sultanın merhametli ve bağışlayıcı olması gerektiği düşüncesinin tezahürüdür. Zayıfları korumak, şefkat göstermek, dervişlere yolda kalanlara yardım etmek, sadaka vermek, dindar kişileri, din adamlarını, âlimleri yüce tutmak, ilim tahsil edenlere yardım etmek padişahın dinî ve toplumsal vazifelerinden sayılır. Günümüzde idealize edilen sosyal devlet anlayışının başlıca uygulamalarının bu dönemde temellerinin atıldığı görülür. Buna paralel olarak toplumsal barışı temin etmek için sultanın affedici ve bağışlayıcı olduğuna inanılır. Dönemin şâirleri de bunun farkında olarak “kulun hatalı padişahın ise atalı (bahşış veren)” olduğunu dile getirmiştir. Siyasetnamelerde sürekli olarak padişaha inam ve ihsanda bulunması tavsiye edilmiştir⁷⁴. Şair ve yazar Ahmedî, Sultan I. Bayezid'in bu yönüne dikkat çekmiştir:

İlim ehlini severdi ol nîknâm
Verür idi in'âm ederdi ihürâm
Hoş görürdü anı kim âbid ola
Hoş dutardı anı kim zâhid ola⁷⁵

Türk devlet geleneğinde âlim ve sanatçıların padişaha eser sunma ve karşılığında in'am (hediye) almaları adeti devletin hâmilik ve patronajlığına güzel bir örnektir. Kuruluş dönemi yazarlarından Bedr-i Dilşad mahlasını kullanan Muhammed Şirvanî, X. yüzyılda Keykavus tarafından yazılan *Kabusnâme* isimli eseri Farsça orijinalinden Türkçe'ye çevirmiş ve *Murad-Nâme*⁷⁶ ismiyle telif eser haline getirerek Sultan II. Murad'a (1421-1451) sunmuştur. Bu gelenek kuruluş döneminden sonra da devam etmiş her dönemin yazar ve sanatçıları eserlerini padişaha sunarak bunun karşılığında hediye ve ihsanlar almıştır. Nitekim Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde padişahın verdiği hediyelerin kayıtlı olduğu defterler bunun somut örneğidir⁷⁷. Dönemin siyasetname literatürü padişahlara servetlerini hayır işlerinde harcamalarını cömert ve kerem sahibi olmalarını sürekli hatırlatarak bu iki sıfatın tanrı sıfatı olduğunu vurgular.

Veziirlere, askerlere ihsanda bulunmak, âlimlere iltifat etmek başta gelir⁷⁸. Osmanlı padişahları himâye edilen gruplar arasında ilim ehline

⁷⁴ *Kenzü'l-Küberâ*, s. 71.

⁷⁵ Ahmedî, *a.g.e.*, s. 21.

⁷⁶ *Murad-Nâme*, I, s. 19-20.

⁷⁷ Konuyla ilgili çok örnek verilebilir. Mesela bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Kamil Kepeci Defterleri*, nr. 671; 672 ve 668.

⁷⁸ “Veziirle leşkери yidirmek gerek ki hoş tutasın, yiyüp yidirince severler seni.” *Murad-Nâme*, II, s. 1247.

ayrı bir önem verirdi. Zira ilmin kötülüklerden tek kurtuluş reçetesi olduğuna inanılırdı. Aşağıdaki ifadeler padişahların ilme verdikleri önemi somut bir şekilde ifade eder:

Biri ol ki ilm ehli olanlara
Hususa ki hilm ehli olanlara
Şehinşah olanlar ider iltifat
Bilür ilm iledür beladan necat⁷⁹

Padişahlara servetlerini dağıtmaları ve bu servetten ihsanda bulunmaları aksi takdirde biriktirilen servetin sokmaya hazır bir yılan haline geleceği hatırlatılır⁸⁰. Bu düşüncenin devamı olarak padişahlara inam ve inayetlerde bulunması salık verilirken cömertlik ve keremin tanrı sıfatları olduğu özellikle belirtilir⁸¹.

Kerem eyle halka kerîm olı gör
Raiyyetlerine rahîm olı gör
Dahi adet idin cüvân-merdliği
Cihanın içinde hemân ferdliği⁸²

Her ne kadar devlet öncelikle itaat edilmesi gereken bir güç ise de gerektiğinde devleti temsil eden güçlere ve devlet erkânına, durumlarını düzeltmeleri için nasihat niteliğinde pek çok eser yazılmış olması esasen devletin ceberrut bir devlet olmadığını düşündürmektedir.

Devletin Sosyal Boyutu: Vakıflar Hayır Eserleri

İslam tarihinde cami, vakıf ve şifahane gibi tarihi oldukça eski olan kurumların yapılmasına İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren önem verilmiştir. Bilecik, Bursa gibi şehirler başta olmak üzere fethedilen bütün şehir ve kasabalarda mescit, cami, imaret ve ilim ehline hizmet eden medreseler yapılmıştır. Hayır yapma geleneği kurumsallaşarak bütün Osmanlı padişahları tarafından devam ettirilmiştir. Günümüze kadar

⁷⁹ a.g.e., s. 540.

⁸⁰ "Malının seni sokan yılan olmasını istemiyorsan onu ye ve yedir." *İskendernâme*, s. 107.

⁸¹ "Peygamber buyurur ben geldüm ki urundu ve görklü huları tamamına yitüremdir ve bu huların kemaline dahi saltanat ve memleket aletinsüz hiç nesene-y-ile irişilmez ki eger biregü dileye ki cömertlik ve kerem sıfatlarına perveriş vire ki ol sıfat tangrı sıfatıdur ol hitab muktezasinca ki tahalluku bi ahlakullahi huklanun tangrı hulku-y-ıla dimek oldı bir emrdür ki dükeli emirlerde vacıbrakdur." *Kenzü'l-Küberâ*, s. 53.

⁸² *Murâd-Nâme*, I, s. 233.

ulaşan selatin camiler, hanlar, hamamlar, çeşmeler ve kütüphaneler bunun somut göstergesidir.

Orhan Gazi döneminde fetihler yapılırken bir yandan da Anadolu'nun İslamlaşmasını sağlayan tekkeler kuruldu. Dönemin önde gelen şahısları tekkeler açtı mesela Kadı Fazlullah'ın Gebze'de tekkesi vardı. Orhan Gazi aynı zamanda İznik'te büyük bir kiliseyi Cuma mescidi, bir manastırı da medreseye çevirdi. Medresede dönemin önemli âlimlerinden Davud-ı Kayserî isimli müderris ders verdi⁸³.

Osmanlı Devleti'nde XV. yüzyıldan itibaren ülkenin dört bir tarafına kadar yayılan vakıflar ve bunların günümüze kadar gelen örnekleri Türk-İslam örfünde vakıf ve hayır eserleri yapma geleneğinin ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir. Siyasetname literatürü padişahları vakıf kurmaları ve hayır faaliyetlerinde bulunmaları yönünde teşvik edip vakıf kurma düşüncesini kuvvetlendiriyordu⁸⁴. Kurulan vakıflarda kontrol mekanizmasının iyi işletilmesi ve doğru ve dindar kişilere teslim edilmesi padişahın sorumluluğu altındaydı. Aksi takdirde vakıfların suistimal ve kötü idaresinin hesabı ahirette sorulacağı ifade edilirdi⁸⁵. Padişahların yapması zorunlu olan görevler İslamî terminolojiyle, farza yakın kuvvetli emir anlamında, vacib olarak tanımlanmıştır⁸⁶.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemi Osmanlı tarih yazımında az çalışılan alanların başında gelmektedir. Döneme ait kaynakların azlığı bunun temel nedenlerinden olarak sayılır. Ancak Osmanlı tarihinin anlaşılması için öncelikle Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminin daha net olarak aydınlatılması gerekmektedir. Bu nedenle de döneme ait kaynakların yeniden ve yeni sorular çerçevesinde incelenmesi dönemle ilgili yeni bilgiler ortaya konulmasını sağlayabilir.

⁸³ Âşık Paşazade, *a.g.e.*, s. 368-69.

⁸⁴ "Vakıflar çok ola ve muhtaçlar delim neuzübillah min azabillah / Elün irdükçe düriş hayr id eya şah-ı hasen / Kimsenün vakfına vü hayrına hüküm eyleme sen." *Kenzü'l-Küberâ*, s. 99.

⁸⁵ "Ve padişaha vâcibdür ki evkâf üzerine bir sâhib-nazar koya dindar ve müşfik bi-tama ki anun ehli ola ve evkâfın imâretine dürişe ve hasâretin gözede... Eğer padişah-ı İslâm buyura ki ol vakfları girü imâretliği haline getüreler ve müstekilenün elin andan götüreler ve bir mütedeyyin ve emin kişiye ısmarlayalar ta hasılın masrafına degüreler pes ol cümleñün sevabı padişahın divânına sebt ola. Ve dahi şöyle ola ki hayratı cemî'in kendü itmiş bigi ola... ve dahi bileler ki her hâle ki bir padişahın zamanında evkâfda ve bukâlarda belüre anı Allahu ta'ala yarın ol padişahdan sorısar ." *a.g.e.*, s. 100-102.

⁸⁶ "Ve padişahlara vâcibdür ki bir şehre veya bir vilâyete şahne veya bir hakim viribise âkil veya mümeyyiz ve dindar kişi viribise ki, andan siyaset ve diyânet ve mürüvvet ola." *a.g.e.*, s. 103.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde üç temel hedefinin olduğu söylenebilir. Birinci hedef; gaza ve fetih yapmak idi. Osmanlı Beyliği gaza ve fetihlerle topraklarını genişletti ve devletleşme sürecine geçti. Sultan I. Murad zamanından itibaren Osmanlı Beyliği devlet olarak kabul edilmeye başlandı. Osmanlı kuruluş döneminde devletin gaza ve fetihten sonra göze çarpan ikinci önemli özelliği düzen oluşturma süreci idi. Osmanlı Beyliği izlediği siyaset sayesinde Batı Anadolu'da pek çok Türk beyliği arasından öne çıkarak devlet haline geldi. Osmanlı Devleti, Türk-İslam geleneğinden getirdiği özelliklerle birlikte Anadolu Selçuklu Devleti ve Doğu Roma İmparatorluğu'ndan da tevarüs ettiği kurumları kendi içinde içselleştirerek yeni bir yapı inşa etti. Özgün ve aynı zamanda farklı unsurları bir arada barındıran bu sentez yapı, öncelikle yaşanabilir bir düzen kurma arayışı içinde oldu ve bunu başarıyla kurarak asırlarca süren bir devlet inşa etti. Kurulan özgün devlet yapısı pek çok dinî ve etnik unsurun sistem içine alınarak birlikte yaşamasına imkân verdi. Yine devlet inşa edilirken siyasî ve askerî yapılanmayla birlikte sosyal kurumlara da aynı önem verilerek devletin başarılı ve uzun ömürlü olması sağlandı. Kuruluş döneminde üçüncü dikkati çeken özellik ise meşru zeminde hareket etme gayreti idi. Osman Gazi Müslüman komşu beyliklerden Germiyanogulları ile mücadele ederken gazaya engel olan Müslümana yapılacak gaza; en büyük gazadır diyerek mücadelenin meşru zeminini oluşturdu.

Devlet-reaya ilişkileri üzerinden Osmanlı kuruluş dönemindeki siyasî sistem hakkında bilgi sahibi olunabilir. Zannedildiğinin aksine tek güç olarak görülen Osmanlı padişahlarının yetkileri hiç bir zaman sınırsız ve sonsuz olmamış, hareket alanları İslamî değerler ve Türk-İran devlet geleneği çerçevesinde çizilmiştir. Osmanlı düşüncesinde devleti sultan/padişah temsil ettiğinden sultan-reaya ilişkileri Allah ile kul ya da ana-baba ile evladın ilişkisine benzetilerek karşılıklı hakların olduğu bir alan olarak tanımlanmıştır. Sonuç olarak Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemi, dönemin kaynakları yeniden ve yeni sorular etrafında incelense kuruluş dönemini aydınlatmak mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

- Ahmedî, *Dâstân ve Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osmân*, neşreden. N. Atsız (Osmanlı Tarihleri I içinde, s. 1-35), İstanbul 1949.
- Âşık Paşa, *Garib-nâme*, I/1, haz. Kemal Yavuz, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul 2000.
- Âşık Paşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, haz. Kemal Yavuz -M. A. Yekta Saraç, K Kitaplığı, İstanbul 2003.

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Kamil Kepeci Defterleri*, nr. 671; 672 ve 668.
Bedr-i Dilşad'ın Murâd-Nâmesi, haz. Adem Ceyhan, MEB Yayınları, İstanbul 1997.
- el-Haj, Rifa'at Ali Abou, *Modern Devletin Doğası, 16. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Osmanlı İmparatorluğu*, İmge Yayınları, Ankara 2000.
- Emecen, Feridun, *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, Kitabevi, İstanbul 2003.
- , *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, C. I, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul 1994.
- Gibbons, Herbert Adam, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, çev. Bülent Arı, haz. Mustafa Everdi, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara 1998.
- İnalçık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)*, çev. Ruşen Sezer, YKY, İstanbul 2003.
- , "Osmanlılarda Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hakimiyet Telakkisi ile İlgisi, *AÜSBFD*, XIV/1, (1959), 69-95.
- Kabusnâme*, yay. haz. Orhan Şaik Gökyay, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları, 1973.
- Kafadar, Cemal, *Between Two Worlds*, University of California Pres, Berkeley 1995.
- Koca, Sâlim, "Eski Türklerde Devlet Geleneği ve Teşkilatı", *Türkler*, II, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 823.
- Köprülü, Fuad, *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, TTK Basımı, Ankara.
- Lindner, Paul Rudi, *Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar*, çev. Müfit Günay, İmge Yayınları, Ankara 2000.
- Özcan, Abdülkadir, "Fatih'in Teşkilat Kanunnâmesi ve Nizam-ı Âlem İçin Kardeş Katli Meselesi, *İUEFTD*, 33, (Mart 1980-81), s. 7-51.
- Rosenthal, F., "Dawla", *EL²*, II, Leiden 1965, s. 177-178.
- Şeyhoğlu, *Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ*, haz. Kemal Yavuz, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1991.
- Timur, Taner, *Kurucu Efsaneler ve Devlet, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Efsaneler ve Gerçekler*, İmge Kitabevi, Ankara 2000.
- Unan, Fahri, *İdeal Cemiyet İdeal Hükümdar İdeal Devlet -Kınalı-Zâde Ali'nin Medine-i Fâzıla'sı*, Lotus Yayınları, Ankara 2004.
- Witteck, Paul, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu*, Şirketi Mürettibiye Basımevi, İstanbul 1947.